

34. Кумло нылымше урок: Кызытсе сем тўня нерген вашмутланымаш

I. Text

Сем тўня мари́й калыкын кызытсе илышыштат кугу верым налын шога.

Шанчызе, журналист, студент, семмастар-влаклан палаш онай, молан да кузе калык тошто семым арален коден кертын да, тудлан энгертен, у сынан музыхым шочыктен. Шукерте огул Суоми гыч студент-влак Мари́й Элыште лийыныт да мари́й студент-влак дене вашлийыныт. Тиде вашлиймаште финн студент-влак икмыняр йодышым кызытсе мари́й сем тўня нерген шынденыт.

Юхо: – Таче мари́й-влак могай музыхым колыштыт?

Миклай: – Кажне ен шкаланже келшыше музыхым ойыра: кө классик сынаным, кө куштылго манмым, ал'е поп-музыхым, йөрата, а көм калык сем кумыланда.

Шуко еным шке концертышкыже калык инструмент ансамбль «Мари́й кундем» пога. Ансамбль 1984-ше ийыште шочын.

Сылне куштымашлан поян «Мари́й Эл» кугыжаныш ансамбль шочмо кундемысе калыкым веле огул, молымат куандара. Могай гына элыште тудо шке мастарлыкшым ончыктен огул: Испанийыште, Францийыште, Германийыште да моло вереат. Мари́й Элын ик эн тошто ансамбльжым 1939-ше ийыште чумыреныт.

Ану: – Самырык-влаклан могай музых келша?

Марина: – Самырык-влак утларакшым тўрлө группылам да ансамбльым колыштыт, мутлан, «Марий памаш» – кумдан палыме фольклор-этнографий ансамбль, «Каче-влак», «Эрэнгер» лўман фольклор ансамбль, «Эрвелмарий», «Шуматкече», «Висвис», «Волгыдо»; яллаштат шуко ансамбль колыштшо-влакым куандара: «Шочмо вер» Пётъял кундем гыч, Кужэнгер кундемысе «Мурсескем», «Шанавёл» – курыкмарий калык фольклор ансамбль.

Петер: – А мурызо-влак коклаште кё эн палыме?

Айвика: – Кужу жап Раиса Данилова, Татьяна Денисова, Иван Смирнов марий калыкым куандарат. Пытартыш ийлаште шуко у лўм сем аланыште палыме лийын: Володя Матвеев, Марина Садова, Эльвира Попова, Олег Славин, Роза Искакова да молат, чылаштым ойленат от пытаре. «Марий Эл Радион» хит-парадыштыже таче ик, эрла вес лўм йонга.

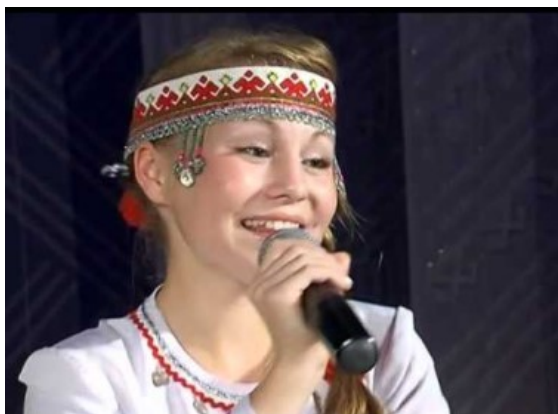
Пекка: – А мый «Марий Эл Радио» нерген палынем, тудо могай пашам виктара?

Миклай: – «Марий Эл Радио» шке пашажым 2005-ше ийыште тўнгалын. Кызыт радиошто Наташа Пушкина, Володя Матвеев, Марина Глушкова, Валерий Очеев да молат тыршат. «Марий Эл Радио» калыкым кажне ийын кенжежым Йошкар-Оласе стадионлаште чумыра, тўрлө сынан концерт программым ончыкта. Радиом таче шуко вере колыштыт: я мўнгыштё, я пашаште, я корнышто, я стадионышто.

Катрин: – Самырык-влакын шке марий дискотекекышт уло?

Айвика: – Калык марий дискотекекыш кумылын коштеш, самырык-влак веле огыл, илалшыракат ятыр погынат. Мурызо-влак марий мурым йўратыше-влакым мурыктат, куштыктат. Марий дискотеке тўрлө кафелаште да моло вереат эрта.

Финн студент-влак шуко йодышлам рашемдышт да вара концертым ончыктышт: Петер скрипка дене марий семым йонгалтарыш, Ану аккордеон дене венгр музыкым шоктымыжо дене кушташ тарватыш, Айвика кўслеже дене финн студент-влакым тошто марий сем деке шўмандыш.

II. Vocabulary

аккордеон	accordion	кумыландаш (-ем)	to gladden, to please
алан	field, sphere	куштыкташ (-ем)	to make someone dance
вашлиймаш	meeting, encounter	мурыкташ (-ем)	to make someone sing
вашмутланаш (-ем)	to have a conversation	ойыраш (-ем)	to select, to choose; to allot, to devote
вашмутланымаш	conversation, discussion	парад	parade
виктараш (-ем)	to lead, to manage, to direct	поп-музык	pop music
висвис	chamomile	Пөтъял	(village in Mari El, Russian: <i>Петъял</i>)
волгыдо	light; bright	сескем	spark
группо	group	скрипка	violin
дискотеке	discotheque, disco	стадион	stadium
илалше	elderly	Суоми	Finland /see IV.1./
инструмент	instrument	утларакшым	chiefly, mainly, mostly
Испаний	Spain	хит	hit (song)
Йодышым	to ask a question	хит-парад	hit parade, pop charts
шындаш (-ем)		шонанпыл	rainbow (Hill Mari: <i>шанавыл</i>)
Йонгалтараш (-ем)	to perform, to play	шочыкташ (-ем)	to yield, to create
Йоратыше	loving; lover; fan, devotee	шүко вере	in many places /see IV.4./
каче	bridegroom; young man	шүмандаш (-ем)	to fascinate, to captivate
классик	classical, classic	я	or, either ... or /see IV.2./
колыштшо	listener		
кӧ ... кӧ	some ... others /see IV.3./		
Кужэнер	(town in Mari El, Russian: <i>Куженер</i>)		

III. Grammar

1. The clitic -am as a coordinating conjunction linking clauses:

This clitic – see 3.IV.5. (page 73) – can also be used to join two clauses denoting two consecutive events, or events causally linked to one another. The clitic is attached to the finite verb that ends the first clause, indicating the first (or causal) event. This construction is similar to the temporal construction using the gerund in *-мек(е)* – see 18.III.2. (page 240) – but indicates that the second event follows immediately after the first one. The same effect can be reached in English in some cases by using the phrase “as soon as”.

Паша гыч <u>тола</u> мат, чыла ыштем.	As soon as I get back from work, I'll do it all.
Йыван пашаш лектын <u>ка</u> ят, ватыжат погынаш тўналеш.	As soon as Yyvan leaves for work, his wife starts getting ready too.
Аня Светалан книга <u>пу</u> ышат, шке сомылжо дене умбаке куржо.	Anya gave Sveta the book and ran off to take care of her own tasks.
Ключников серыш <u>лек</u> тат, саламлалташ тўнал'е.	Klyuchnikov stepped onto the shore and started greeting people.
Изам армий гыч <u>то</u> лят, университетыш тунемаш пурыш.	As soon as my brother returned from the army, he entered university.
Окна гычын модшо йоча-влакым <u>он</u> ченамат, мыят уремыш модаш лектым.	When I saw the children playing through the window, I went outside to play too.
Вася философий нерген книга <u>луд</u> ынат, мален колтен.	Vasya read a book about philosophy and fell asleep.
Шольым школым пытарен <u>ы</u> лят, армийыш нальыч.	My brother had just finished school and was drafted to the army.
Валя пеш ноен <u>ул</u> машат, пашажым пытарыде коден.	Valya was very tired, so her work was left undone.

Note that the addition of the clitic *-am* to some finite forms make them formally identical to different finite forms in a different person, and in some cases a different tense: *ышта* '(s)he does' + *-am* = *ыштат* ~ *ыштат* 'they do', *палена* 'we know' + *-am* = *паленат* ~ *паленат* 'you knew', *толын* '(s)he came' + *-am* = *толынат* ~ *толынат* 'you came'.

Special attention must be paid to first conjugation verbs in the third person of the simple past I – see 12.III.4. (page 171). As the clitic *-am* deletes final unstressed vowels, and the tense marker in this case is a final unstressed *-e/-o/-ö*, the tense marker is deleted completely by the clitic. The resulting forms are formally identical to the second person singular present-tense forms: *тунеме* '(s)he studied' + *-am* = *тунемат* ~ *тунемат* 'you study', *шупшо* '(s)he smoked' + *-am* = *шупшат* ~ *шупшат* 'you smoke'. Verbs with verbal stems ending in *-л* or *-н* constitute an exception, as the palatalization of the stem-final consonant is maintained in spite of the deletion of the vowel, and can be used to differentiate these forms from the present-tense forms: *тольо* '(s)he came' + *-am* = *толят* (cf. *толат* 'you come'), *ман'е* '(s)he said' + *-am* = *манят* (cf. *манат* 'you come').

2. Verbal derivation:

Mari possesses a great number of suffixes with which new verbs can (or could) be formed. In the following only the most important and frequent will be mentioned. Of these, many have already been covered.

a) Derivations expressing 'to perform an action involving N':a1) Suffix -л:

This productive and common suffix forms second conjugation verbs from nouns and adjectives.

там	taste	тамлаш (-ем)	to taste
ак	price; value	аклаш (-ем)	to assess, to grade
сүрет	picture	сүретлаш (-ем)	to draw, to paint
салам	greeting	саламлаш (-ем)	to greet; to congratulate
ямде	ready	ямдылаш (-ем)	to prepare

This suffix is also used when verbs are loaned from Russian. The suffix is attached to the Russian infinitive ending (which loses its palatalization): e.g., *транскрибироватлаш (-ем)* 'to transcribe' (< Russian *транскрибировать*), *организоватлаш (-ем)* 'to organize' (< Russian *организовать*).

b) Translative verbs:

Translative, or inchoative, verbs denote a process of acquiring the quality, or obtaining an item, denoted by the base word.

b1) Translative suffix -ан:

This productive suffix, covered in 19.III.3. (page 257), forms first conjugation verbs from nouns and adjectives.

кү	stone	күанаш (-ам)	to turn to stone
лопка	wide	лопканаш (-ам)	to become wider
вий	force, power, strength	виянаш (-ам)	to become stronger
окса	money	оксанаш (-ам)	to become rich, to earn money
шешке	daughter-in-law	шешканаш (-ем)	to get a daughter-in-law

b2) Translative suffix -лан:

This suffix forms second conjugation verbs from nouns and adjectives. It is somewhat productive, but the exact meanings of the words created through it can vary.

чер	illness	черланаш (-ем)	to fall ill
вер	place	верланаш (-ем)	to be situated/placed
чанга	stingy	чангаланаш (-ем)	to be/become stingy
мут	word	мутланаш (-ем)	to talk, to discuss
койыш	nature, appearance	койышланаш (-ем)	to pose, to flaunt

b3) Translative suffix -ем:

This productive suffix forms first conjugation verbs from adjectives and nouns.

ошо	white	ошемаш (-ам)	to become white
неле	heavy	нелемаш (-ам)	to grow heavy
сай	good	саемаш (-ам)	to get better
у	new	уэмаш (-ам)	to be renewed
изи	small, little	иземаш (-ам)	to shrink (intr.)

b4) Translative suffix -eum:

This no longer productive suffix forms first conjugation verbs from nouns and adjectives.

кас	evening	касешташ (-ам)	to become evening
шулдо	cheap	шулдешташ (-ам)	to become cheap(er)
мотор	beautiful	моторешташ (-ам)	to grow in beauty

b5) Translative suffix -z:

This no longer productive suffix forms second conjugation verbs from nouns and adjectives.

лавыра	dirt	лавыргаш (-ем)	to become dirty
ўмыл	shade; shadow	ўмылгаш (-ем)	to grow dark
сусыр	wound	сусыргаш (-ем)	to be wounded

c) Factitive verbs:

Factitive verbs denote the process of turning something into something. They denote that their object are assigned or given the concept denoted by the base word, and can be understood as transitive counterparts to translative verbs.

c1) Factitive suffix -m ~ -d:

This somewhat productive suffix forms second conjugation verbs from nouns and adjectives. It can also be attached to verbal stems to create causative verbs – see below.

лўм	name	лўмдаш (-ем)	to name
кыл	connection	кылдаш (-ем)	to connect
ўмыл	shade	ўмылташ (-ем)	to shade
кадыр	crooked	кадырташ (-ем)	to bend, to curve

d) Frequentative verbs:

Frequentative verbs denote repeated actions.

d1) Frequentative suffix -(ы)л:

This productive suffix, covered in 17.III.2. (page 224), forms first conjugation verbs from verbs.

ышташ (-ем)	to do	ыштылаш (-ам)	to do
лўмдаш (-ем)	to name	лўмдылаш (-ам)	to call names
чонешташ (-ем)	to fly	чонештылаш (-ам)	to fly
шындаш (-ем)	to put, to place	шындылаш (-ам)	to set, to arrange

d2) Frequentative suffix -eð:

This suffix, covered in 14.III.2. (page 190), forms second conjugation verbs from verbs.

кошташ (-ам)	to go	коштедаш (-ем)	to stroll, to wander
лияш (-ям)	to be, to happen	лиедаш (-ем)	to be, to happen
ужалаш (-ем)	to sell	ужаледаш (-ем)	to sell
пуаш (-эм)	to give	пуэдаш (-ем)	to distribute

d3) Frequentative suffix -кал:

This somewhat productive suffix forms second conjugation verbs from verbs.

каласаш (-ем)	to say, to speak	каласкалаш (-ем)	to talk, to tell
висаш (-ем)	to measure	вискалаш (-ем)	to measure
соваш (-ем)	to clap, to applaud	совкалаш (-ем)	to clap, to applaud

d4) Frequentative suffix -ешм (-эшм) ~ -(ы)шм:

This somewhat productive suffix forms (primarily) first conjugation verbs from verbs.

шелаш (-ам)	to break, to chop	шелышташ (-ам)	to cleave, to chop
колаш (-ам)	to hear	колышташ (-ам)	to listen
лўнгаш (-ем)	to rock, to shake	лўнгешташ (-ам)	to stagger, to reel
шуаш (-ам)	to sharpen, to whittle	шуэшташ (-ам)	to sharpen, to whittle

e) Reflexive verbs:

Reflexive verbs are those whose direct objects are the same as their subjects. They can also have a passive, intransitive, or impersonal meaning.

e1) Reflexive suffix -алт ~ -(ы)лт:

This productive suffix, covered in 14.III.2. (page 190) and 22.III.2. (page 286), forms first conjugation verbs from verbs.

кылдаш (-ем)	to connect	кылдалташ (-ам)	to be connected
возаш (-ем)	to write	возалташ (-ам)	to be written
почаш (-ам)	to open (tr.)	почылташ (-ам)	to be opened, to open (intr.)
мушкаш (-ам)	to wash	мушкылташ (-ам)	to wash oneself

f) Causative verbs:

Causative verbs denote that a subject causes someone or something to do or be something.

f1) Causative suffix -(ы)кт:

This productive suffix, covered in 21.III.2. (page 272), forms second conjugation verbs from verbs.

ыраш (-ем)	to become warm	ырыкташ (-ем)	to warm up
ончаш (-ем)	to look	ончыкташ (-ем)	to show
шонаш (-ем)	to think	шоныкташ (-ем)	to make (someone) think

f2) Causative suffix -m ~ -d:

This somewhat productive suffix, covered in 19.III.4. (page 257), forms second conjugation verbs from verbs. The variant -d very frequently follows the translative suffixes -ан and -ем – see above. It can also be attached to nominal stems to create factitive verbs – see above.

шолаш (-ам)	to boil (intr.)	шолташ (-ем)	to boil (tran.)
пураш (-ем)	to enter	пурташ (-ем)	to bring in, to lead into
лопканаш (-ам)	to become wider	лопкандаш (-ем)	to widen, to make wider
виянаш (-ам)	to become stronger	вияндаш (-ем)	to make stronger
нелемаш (-ам)	to grow heavy	нелемдаш (-ем)	to make heavier
саемаш (-ам)	to get better	саемдаш (-ем)	to make better, to improve

f3) Causative suffix -тар ~ -дар:

This somewhat productive suffix forms second conjugation verbs from verbs.

йомаш (-ам)	to become lost	йомдараш (-ем)	to lose
чапланаш (-ем)	to enjoy fame	чапландараш (-ем)	to glorify
куанаш (-ем)	to be happy	куандараш (-ем)	to make happy
шижаш (-ам)	to feel, to sense	шижтараш (-ем)	to notify, to inform
умылаш (-ем)	to understand	умылтараш (-ем)	to explain

g) Momentary verbs:

Momentary verbs denote actions viewed as punctual, taking place at one moment in time.

g1) Momentary suffix -алт:

This somewhat productive suffix, covered in 14.III.2. (page 190), forms second conjugation verbs from verbs.

канаш (-ем)	to rest	каналташ (-ем)	to rest, to relax
шонаш (-ем)	to think	шоналташ (-ем)	to think, to consider
вучаш (-ем)	to wait	вучалташ (-ем)	to wait (a little)

g2) Momentary suffix -ал:

This productive suffix forms first conjugation verbs from verbs.

мураш (-ем)	to sing	муралаш (-ам)	to sing (a bit)
шогаш (-ем)	to stand	шогалаш (-ам)	to stand up
ончаш (-ем)	to look, to see	ончалаш (-ам)	to look

IV. Words and word usage

1. Суоми 'Finland' and other European countries:

In addition to the Russian-based *Финляндий* 'Finland', the Finnish word *Суоми* is used for Finland. The following map of Europe shows the names of all European countries, excluding micronations and disputed territories. As the names used for foreign countries are generally based on Russian, a number of them include an unstressed final -а not typical of Mari nominal stems. This vowel is reduced and replaced with -ы before suffixes: *Польша* 'Poland' > *Польшышто*.

4. вере:

This postposition is only used in connection with a limited number of adjectives and quantifiers, and with numerals.

вес вере	in another place, somewhere else, elsewhere
түрлө вере	in different places
чыла вере	everywhere, anywhere
шагал вере	in few places
шүко вере	in many places
южо вере	in some places
ик вере	in one place
кок вере	in two places
кум вере	in three places

5. Directional constructions:

Verbs of motion in Mari can be roughly divided into two categories: those that indicate a directionality but not a manner of movement – e.g., *лекташ (-ам)* ‘to leave’, *пураш (-ем)* ‘to enter’ – and those indicating a manner of movement but no directionality – e.g., *ияш (-ям)* ‘to swim’, *чонешташ (-ем)* ‘to fly’. The same distinction affects transitive verbs of motion, i.e., verbs relating to the transportation of something: *лукташ (-ам)* ‘to remove’ and *пурташ (-ем)* ‘to bring in’ mark only a directionality, while *шўдыраш (-ем)* ‘to drag’ and *покташ (-ем)* ‘to drive (e.g., animals)’ only mark a method of transport.

If one wishes to express both the directionality and the manner of a movement – intransitive or transitive – one can make use of auxiliary constructions – see 17.III.5. (page 226). In these pairings, the first verb (in a gerundial form) marks the manner of a motion, and the second verb the directionality:

Verbal pairing	Literal translation	Factual translation
ийын лекташ (-ам)	<i>to swimming leave</i>	to swim out
ийын пураш (-ем)	<i>to swimming enter</i>	to swim in
чонештен лекташ (-ам)	<i>to flying leave</i>	to fly out
чонештен пураш (-ем)	<i>to flying enter</i>	to fly in
шўдырен лукташ (-ам)	<i>to dragging remove</i>	to drag out
шўдырен пурташ (-ем)	<i>to dragging bring in</i>	to drag in
поктен лукташ (-ам)	<i>to driving remove</i>	to drive out
поктен пурташ (-ем)	<i>to driving bring in</i>	to drive in

Note that both elements of such a pairing must agree in transitivity. In most cases, the English counterparts to these couplings are phrasal verbs consisting of a verb and an adverbial particle indicating the directionality, the second verb of the auxiliary construction corresponds to the adverbial particle in English. Note that one adverbial particle in English generally corresponds to two verbs in Mari, as adverbial particles can be used regardless of transitivity (‘to come in’, ‘to push in’). An overview of directionalities, and what verbs can be used to indicate them in Mari:

Directionality	Intransitive	Transitive
in, into	пураш (-ем)	пурташ (-ем)
away	каяш (-ем)	нангаяш (-ем)
out	лекташ (-ам)	лукташ (-ам)
down, downwards	волаш (-ем)	волташ (-ем)
up	күзаш (-ем)	күзыкташ (-ем)
across, over	вончаш (-ем)	-
apart	ойырлаш (-ем)	ойыраш (-ем)
past, by	эрташ (-ем)	-
(coming)	толаш (-ам)	кондаш (-ем)
up to	мияш (-ем)	намияш (-ем)
through (perforating)	шүташ (-ем)	шүтлаш (-ем)

Вася пушенге гыч <u>төрштен</u> волен.	Vasya jumped down from the tree.
Ава изи эргыжым тошкалтыш дене <u>вүден</u> волта.	The mother leads her small son down the stairs.
Айда эн күкшө курыкыш <u>куржын</u> күзена.	Let's go climb (lit. run) the highest mountain.
Кө мылам пианином 8-ше пачашыш <u>нумал</u> күзыкташ полша?	Who will help me carry the piano up to the eighth floor?
Теве уныкам-влак машина дене <u>кудал</u> толыт.	Look, my grandchildren are coming by car.
Тынар пөлекшым молан <u>нумал</u> конденда?	Why did you bring so many presents?
Мыйым ужын отыл мо? Воктечем мардеж гай <u>куржын</u> эртенат.	Didn't you see me? You ran by me like the wind.
Изи эргычше кушко <u>нушкын</u> кайынеже?	Where does your little son want to crawl off to?

While the pattern illustrated here is highly productive, it should be noted that not all auxiliary constructions consisting of two verbs of motion adhere to it. Some examples of common pairings that do not adhere to the pattern detailed above:

Verbal pairing	Literal translation	Factual translation
толын шуаш (-ам)	<i>to coming arrive</i>	to arrive
лектын каяш (-ем)	<i>to leaving go</i>	to go out, to go away
миен толаш (-ам)	<i>to going come</i>	to visit, to drop in, to drop by
миен пураш (-ем)	<i>to coming enter</i>	to visit
толын пураш (-ем)	<i>to coming enter</i>	to come in
пурен лекташ (-ам)	<i>to entering leave</i>	to drop in, to visit

Кечываллан <u>толын шуат</u> мо?	Will you make it here by noon?
Аня ала-молан сырен: чеверласыде <u>лектын кайыш</u> .	Anya got angry for some reason; she left without saying good-bye.
Тенгече Ивановмыт <u>деке унала миен толынна</u> .	We visited the Ivanovs yesterday.
Пёртышкө <u>толын пурышна</u> гына – уремыште йүр түнал’е.	We had just entered the house; outside, it began to rain.

6. Auxiliary constructions:

Most of the verbs that can be translated into English as ‘to put, to place’ – see 19.IV.6. (page 260) can also be used in aspectual auxiliary constructions – see 17.III.5. (page 226). All of these verbs are only paired with transitive verbs, and indicate the completion of an action. While the semantics of the verbs are similar both in the original meaning and when used as a modifier, a number of pairings using these verbs as modifiers should be considered set phrases, e.g., *йöратен шындаш (-ем)* ‘to fall in love (lit. to loving place)’, *шонен пышташ (-ем)* ‘to decide (lit. thinking place)’.

a) *шогалташ (-ем)* ‘to place, to stand’:

Ивановым адак школ директорын кабинетышкыже <u>пуртен шогалтеныт</u> .	Ivanov was sent to the principal’s office again.
Ушем вуйлатышылан Петровым <u>сайлен шогалтеныт</u> .	Petrov was elected director of the society.
Ончал, могай полатым <u>чонен шогалтеныт!</u>	Look what a mansion they’ve built!

b) *пышташ (-ем)* ‘to put, to place, to lay’:

Чыла документым ик папкыш <u>поген пыште</u> .	Put all the documents into one folder.
Сравочым кушко <u>шылтен пыштенат?</u> Мылам каяш күлеш.	Where did you hide the key? I need to leave.
Тудо мари йылмым келгын тунемаш <u>шонен пыштен</u> .	(S)he decided to study Mari properly.

c) *опташ (-ем)* ‘to put, to place, to lay (several items)’: In contrast to the other verbs given here, this verb also implies a speedy and intense execution of an action.

Тынар кочкышым молан <u>ыштен оптенат?</u> Кастене шагал кочман.	Why did you make so much food? In the evening, you should only eat a little.
Ивановым бандит-влак <u>кырен оптеныт</u> – ынде эмлымверыште кия.	The bandits beat up Ivanov; now he’s lying in the hospital.
Кудывечышкына йоча-влаклан модаш ошмам <u>конден оптеныт</u> .	They brought sand into our yard for the children to play in.

d) *шындаш (-ем)* 'to put, to place, to set':

Таче школышто маленам: мыйым тушакын йонгылыш <u>петырен шынденыт.</u>	I slept at school tonight; I got locked in by mistake.
Рвезе-влак 8-ше мартлан чапле пӧлекым <u>ямдылен шынденыт.</u>	The boys made a very nice present for the 8 th of March*.
Эчан Эвикам <u>икымше ончалтыш гыч йӧратен шынден.</u>	Echan fell in love with Evika on first sight.

* International Women's Day

V. Exercises

1. Translate the following sentences into English.

- 1) Вӱд дене толеш-толеш да сер дек миен толешат – *шыплана. (вӱд *толкын)
- 2) Лум лумат, йоча-влак, ечим налын, чодыраш чымалтыч.
- 3) Концерт пытенат, калык шаланаш тӱнал'е.
- 4) Урок пытышат, тунемше-влак *вигак мӧнгышкышт кайышт.
- 5) Елу тувырым чийышат, писын *лектын кайыш.
- 6) Пӧтыр кын'елят, *зарядкым ышташ тӱнал'е.

* *шыпланаш (-ем)* 'to fall silent', *толкын* 'wave', *вигак* '(here:) straight, directly', *лектын каяш (-ем)* 'to go out, to go away', *зарядке* 'physical exercises, calisthenics'

2. Match the clauses marked with 1–5 with those marked with a–e.

- 1) Мурызо мурыжым мурен пытарышат, ...
 - 2) Эчан залыш пурышат, ...
 - 3) Йоча уремыш куржын лектат, ...
 - 4) Тудо ӱдыр ӱмбаке ончалят, ...
 - 5) Ялыш толамат, ...
- a) ... шке верышкыже шинче.
 - b) ... *пӱяшке кол кучаш каем.
 - c) ... ончышо-влак «*браво!» кычкыраш тӱнгалыч.
 - d) ... сумкажым нумалаш полшаш *темлыш.
 - e) ... йолташыж-влак дене модаш пиже.

* *пӱя* 'pond; dam', *браво* 'bravo', *темлаш (-ем)* 'to suggest, to offer'

3. What do these derived verbs mean? What base word are they derived from?

1) күгемдаш (-ем)	11) ургыктылаш (-ам)
2) пурташ (-ем)	12) үяндаш (-ем)
3) вашлиялташ (-ам)	13) лыпландараш (-ем)
4) кадыргаш (-ем)	14) кудалышташ (-ам)
5) куштыкташ (-ем)	15) негызлалташ (-ам)
6) пөлеклаш (-ем)	16) пайремлаш (-ем)
7) шарналташ (-ем)	17) пүалаш (-ам)
8) сылнешташ (-ам)	18) йодедаш (-ем)
9) пералташ (-ем)	19) төрштылаш (-ам)
10) вашмутланаш (-ем)	20) лүйкалаш (-ем)

4. Translate the following sentences into Mari, using verbs derived from the following words: *изи, *коя, сай, самырык, шагал*.

- 1) Life in our family has become better.
- 2) Our village has become smaller: of /гыч/ twenty houses, only /веле/ ten are left.
- 3) They decreased salaries /пашадар/ by /-лан/ 15%.
- 4) I always put on weight in winter.
- 5) This color makes you (look) younger.
- 6) Sport is being developed greatly here.

* *коя* 'fat, grease'

5. Choose the appropriate verb to insert into the respective sentences of the following pairs. If the appropriate tense, mood, or person cannot be derived from context, it is given in parenthesis.

- 1) чонешташ (-ам) / чонештылаш (-ам):
 - a) Воктенна эре *самолёт-влак тышке-тушко ... : *аэропорт *тора огыл.
 - b) Кайык-влак кечывалвелыш ... (simple past II).
- 2) лияш (-ям) / лиедаш (-ем)
 - a) Илышыштем тиде кок гана веле ... (simple past II).
 - b) Тыгай йүштө кенез *Карелийыште чүчкыдын ... (present).
- 3) йодаш (-ам) / йодышташ (-ам)
 - a) Изи йочалан чыла онай, чылам палынеже, эре ала-мом
 - b) «Икымше марий композитор кө лийын?» ... (present, 1Sg) гын, мом *вашештет ыл'е?
- 4) каласаш (-ем) / каласкалаш (-ем)
 - a) Юха, ... мыланна, пожалуйста, «йолын толам» финнла кузе лиеш?
 - b) Кас еда йот студент-влак шке элышт нерген *кужун да *онайын ... (simple past II).
- 5) кудалаш (-ам) / кудалышташ (-ам)
 - a) Эчан паша дене тылзе еда Москош ... (present).
 - b) Эрла Ижевскыш ... (present, 1Sg).

* *самолёт* 'airplane', *аэропорт* 'airport', *тора* 'far away', *Карелий* 'Karelia', *вашешташ (-ем)* 'to answer, to reply', *кужун* 'for a long time', *онайын* 'interestingly'

6. Choose the appropriate verb to insert into the respective sentences of the following pairs. If the appropriate tense, mood, or person cannot be derived from context, it is given in parenthesis.

- 1) канаш (-ем) / каналташ (-ем)
 - a) – Те кузе ... ?
– Книгам лудам, чодыраш коштам, *малем.
 - b) Айда изиш ... , а вара *умбаке пашам ыштена.
- 2) ончаш (-ем) / ончалаш (-ам)
 - a) Корным вончымешке, ончыч шолашке ... (imperative 2Sg), вара пурлашке.
 - b) Телевизорым н'игунам ом
- 3) вучаш (-ем) / вучалташ (-ем)
 - a) Ик шагат тудым ... (simple past II, 1Pl).
 - b) Эше вич минут тудым ... : ок тол гын, тудын деч посна кудалына.
- 4) шонаш (-ем) / шоналташ (-ем)
 - a) Эрла марте ... , вара вашмутетым вучем.
 - b) Тидын нерген шуко ... (simple past II, 1Sg).
- 5) шогаш (-ем) / шогалаш (-ам)
 - a) Куш куржат? *Кеч ик минутлан ... (imperative).
 - b) Теат *черетыште ... (present)?

* *малаш* (-ем) 'to sleep', *умбак(е)* 'further, onward', *деч посна* 'without; except for, but', *кеч* 'even if, be it', *черет* '(waiting) line',

7. Choose the appropriate verb to insert into the respective sentences of the following pairs. If the appropriate tense, mood, or person cannot be derived from context, it is given in parentheses.

- 1) ончаш (-ем) / ончыкташ (-ем)
 - a) Экскурсий годем мыланна тошто вакшым ... (simple past II).
 - b) Телевизор дене могай марий передачым ... йоратет?
- 2) куанаш (-ем) / куандараш (-ем)
 - a) Тыгай уверлан авана чот ... (simple past II).
 - b) Йоча-влакем таче мыйым сай увер дене ... (simple past II).
- 3) пörтылаш (-ам) / пörтылташ (-ем)
 - a) Самырык жапым уэш ... огеш лий.
 - b) Сар гыч ялышкына 48 *салтак гыч 23 веле ... (simple past II).
- 4) *ошемаш (-ам) / ошемдаш (-ем)
 - a) Икымше лум! ... уремыш: кузе чыла ошемын.
 - b) Ожно марий ўдырамаш-влак вургемым кечеш ... (simple past II).
- 5) умылаш (-ем) / умылтараш (-ем)
 - a) Те тидым Миклайлан марла ... : тыландат *практике лиеш.
 - b) Миклай н'емычла изиш ... , но огеш кутыро.

* *салтак* 'soldier', *ошемаш* (-ам) 'to become white', *практике* 'practice'

8. Answer the following questions about European countries.

- 1) Подгорица могай Европо элын рўдолаже?
- 2) Могай элыште *француз, н'емыч да *нидерланд йылме кугыжаныш йылме улыт?
- 3) *Саам калык могай эллаште ила?
- 4) Европын эн изи элже могай?
- 5) Европын эн тошто *метрожо кушто, могай олаште?
- 6) Могай элын лўмжым *марлашке «*иян мланде» семын *кусараш лиеш?
- 7) Могай Европо элыште эн шуко йошкар *ўпан ен ила?
- 8) Могай кок Европо элыште *велосипед дене эн шуко *кудалыштыт?
- 9) *Сету калык могай эллаште ила?
- 10) Европо ушемеш мыняр эл пура?

* француз 'French', нидерланд 'Dutch', саам 'Saami', метро 'metro, subway', марлашке 'into Mari', ий 'ice', кусараш (-ем) 'to translate', ўп 'hair', велосипед 'bicycle', кудалышташ (-ам) 'to drive', сету 'Seto (Finno-Ugric minority)'

9. Insert the following words in the correct place: *воштылыт, кече онча, тушто, эрла*.

- 1) Муро йўк я тыште, я ... шергылтеш.
- 2) Я йўр йўреш, я
- 3) Йолташем я таче, я ... толеш.
- 4) Спектакль гоным ончышо-влак я *шортыт, я

* шорташ (-ам) 'to cry'

10. Translate the following sentences into Mari, using the phrases with *вepe* reviewed in section IV.4.

- 1) We were in different places in Mari El.
- 2) Evika works in three places.
- 3) Yyvan Smirnov is known and loved everywhere in Mari El.
- 4) Children, go somewhere else to play, please.
- 5) It rained in some places today.
- 6) You were in many places in Europe. Where did you like it best?

11. Translate the following sentences into Mari, consulting the table in section IV.5. if necessary:

- 1) A parrot /попугай/ flew into the room from somewhere.
- 2) Everybody ran out into the street to see the comet /почаншўдыр/.
- 3) This place is bad for hitch-hiking /автостоп/: everybody drives by, nobody stops /шогалаш (-ам)/.
- 4) My cat /пырыс/ jumped /төршташ (-ем)/ up onto the wardrobe.
- 5) Can you (Sg.) swim across the Kokshaga /(ACC)/?
- 6) Vasya was expelled (lit. driven /покташ (-ем)/) from school two times.
- 7) Somebody carried off the most interesting books, now I don't know what to read.
- 8) My brother /иза/ dragged /шўдыраш (-ем)/ a spruce /кож/ in from the forest.
- 9) I heard /колаш (-ам)/ that they push /шўкаш (-ем)/ the people into the Japanese /япон/ metro trains /поезд/. Is this true?
- 10) Who will take (lit. lead /вўдаш (-ем)/ off) Olyosh to the kindergarten today?

12. Translate the following sentences into English:

- 1) Пошкудем вич минутлан пүрен лектын.
- 2) – *Алло! Кушто улат?
– Мӧнгыштӧ. Толын пурышым гына.
- 3) *Автобуста мыняр шагатлан толын шуэш? Мый тыйым вашлияш лектам.
- 4) Эргым, кевытышке киндылан миен тол, пожалуйста.
- 5) «Мый тудым тетла ом вучо», – манын каласыш Ануш да лектын кайыш.

* алло 'hello (telephone)', автобус 'bus'

13. Read the following text.

Мыйын йӧратыме марий мурызо

Шукерте огыл интернетыште йодышым шынденит: «Кӧ тыйын йӧратыме мурызет?». Тиде йодышлан тыгай вашмут *лектын:

Михаил: – Марий мурым уло кумылын колыштам. Марий йылмылан кӧра веле огыл, кумыл *нӧлталмылан да чон йывыртымылан.

Салика: – Мый Иван Смирновым колышташ йӧратем. Тудо ийготым поген гынат, чонжо дене эре самырык, калыкын кумылжым нӧлта – тале, уста артист да мурызо. Тудын мурыжо шонаш *тарата, ойган ал'е весела, чылажымат шӱм-чон *вошт колта. Тудын *репертуарыштыже шӱдӧ наре муру. Иван Смирновын манмыже почеш, муру кумылым *почын пуаш полша; *айдеме мура гын, тудо н'игунам *осал пашам ок ыште.

Максим: – Мыланем Станислав Шакиров келша. Мыйын шонымаште, тудлан шушо мурызо уке.

Марина: – Мыйым «Волгыдо» ансамбль куандара. Яндар йӱкан мурызо-влак калык мурым да тачысе марий композитор-влакын мурыштым профессионал *кӱкшытыш *нӧлталаш тыршат. Нуно ныл йӱк дене мурат да *чоным *савырат.

Настя: – Татьяна Фоминых муро аланым пойдара. Татьяна мурыжо, ныжыл семже чоным авалта. Тудо эше түрлө инструмент дене шокта: күсле, *балалайке, *домр, *баян дене.

Наташа: – Мыйын *кумылем Герман Апайкин савыра. Тудо опер мурызо. Тудын *тенор йүкшө шүмеш логалеш. Мый тыгай марий мурызо дене кугешнем. Тудлан Америкыште, Европышто совым кыренят.

* *лекташ* (-ам) '(here:) to come up', *нөлталаш* (-ам) 'to raise, to lift, to bring up', *тараташ* (-ем) 'to incite, to motivate', *вошт* 'through', *репертуар* 'repertoire', *почын пуаш* (-эм) 'to reveal, to show', *айдеме* 'human, person', *осал* 'bad, poor; evil', *күкшым* 'height; level, standing', *чоным савыраш* (-ем) 'to charm, to fascinate', *савыраш* (-ем) 'to turn (tr.)', *балалайке* 'balalaika', *домр* 'domra', *баян* 'bayan, button accordion', *кумылым савыраш* (-ем) 'to charm, to fascinate', *тенор* 'tenor'

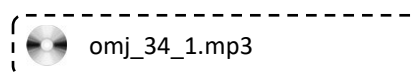
14. Translate the following sentences into English:

- 1) Ковам эрденак мелнам, когылым күэшт оптен.
- 2) Кенезым *Байкал деке кудалаш шонен пыштенам. Кө мый денем?
- 3) Ончал, кожим могай *моторын *сөрастарен шогалтеныт.
- 4) Йочатым *шокшынак чикташ күлеш – *кылмыктен шындет вет.
- 5) Екатерина Павловна кок эргым шкетын *куштен шогалтен.
- 6) Ончыч Ромео Джульеттам йөрәтен шынден ал'е Джульетта Ромеом?
- 7) Йыван *чүчү – сай *мастар: уныкаж-влаклан модышым эре шкеак ыштыл опта.

* *Байкал* 'Lake Baikal', *моторын* 'beautifully', *сөрастараш* (-ем) 'to decorate, to adorn', *шокшын* 'warmly', *кылмыкташ* (-ем) 'to let someone catch a cold', *кушташ* (-ем) '(here:) to bring up, to raise', *чүчү* '(maternal) uncle', *мастар* '(here:) craftsman'

15. Familiarize yourself with the vocabulary, and listen to the following recording from *Mari El TV* concerning *Mari El Radio*, a Mari-language radio channel. A transcript is given below.

The recording is an excerpt of the video clip found at www.youtube.com/watch?v=6dJsRL_N9FM.

возаш (-ам)	to lie down	проект	project
вот	there, here	ретро	retro
вўдаш (-ем)	to lead, to direct	тан	friend; lover
вўдышö	leader, chief; emcee, moderator	ўдыр-рвезе	youth, young people
деч посна	without; except for, but	уэмдаш (-ем)	to renew, to update
лач(ак)	just, precisely; only	фонд	fund
ломбо	bird cherry	чолга	bright; bold, brave
малаш (-ем)	to sleep	чынжымак	indeed, it's true
малаш возаш (-ам)	to go to bed	шинчаончалтыш	look, glance, gaze
микрофон	microphone	шлягер	pop song, hit
молан манаш гын	because	шогаш (-ем)	(here:) to consist of
муралташ (-ем)	to sing	шöртнö	gold; golden
мэтр	master, maître	шöртнö фонд	most valuable components
помыжалташ (-ам)	to wake up (intr.)	шын-шын	packed, crowded
		шыргыжаш (-ам)	to smile

Пиалан илышым, тазалыкым да кугу лектышым шке колыштшо-влаклан тылана «Марий Эл Радио». Микрофон ончылно Марина Чемышева. [...]

Ынде ныл ий утла республикыштына илыше калык «Марий Эл Радио» дене пырля помыжалтеш, пашам ышта да радиошто йонгышо сем почеш малаш возеш. Чолга да самырык ўдыр-рвезе гыч шогышо коллектив шке тўн сомылжо деч

посна эше ятыр проектым илышыш пурта: концерт-влакым, вашлиймашым эртарам. Концерт шотышто ойлаш гын, радион эртарыме пайремыштыже калык эреак шын-шын. Йошкар-Олаште илыше-влак кызыт могай концертыш каяш ойырен кертят гын, а теве районысо калыклан олесе артистын толмыжо кугу пайрем. Лач тудым «Марий Эл Радион» вўдышыж ден марий эстрадын мурызыжо-влак пöлеклат.

Нунылан ретро муро концерт программым темлат: «Лек уремыш танем», «Ломбо», марий мурын шöртнö фондышкыжо пурышо шлягер-влакым мемнан эстрадын мэтрже ден самырык мурызо-влак йонгалтарат.

«Но тиде пайремышке тўрлö ийготан ен толеш, молан манаш гын тушто муро-влакым уэмдыме. Южо тошто муро-влакым уэмден мурена. Самырык-влакланат тиде моткочак келша, кугу ен-влакат йывыртеныт, но тидым күзе умылаш лиеш: теве ончаш толшо калыкын шинчаончалтышыштым, шыргыжмыштым ужын, вот тидым каласаш лиеш. Чынжымак нуно чон каненак тиде пайремым эртарат. Вет тиде пайремыш толшо-влак, концертыш толшо-влак, экраныште мурын мутшымат эше ужыт да пырля муралтат».